

**«ҒАЛАМДЫҚ ОҢТҮСТІК - ҒАЛАМДЫҚ СОЛТҮСТІК» ГЕОСАЯСИ
ҚАҚТЫҒЫСТАР КОНТЕКСТІНДЕГІ БРИКС**

*Муминов Н.А.¹, Ахметова Ш.К.²,

¹PhD, Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ Аймақтану
кафедрасының меңгерушісі, Алматы, Қазақстан,
e-mail: n.muminoff@gmail.com,

²Абылай хан атындағы Қаз ХҚ және ӘТУ магистрі, Аймақтану
кафедрасының аға оқытушысы,
Алматы, Қазақстан, e-mail: cholpane88@gmail.com

Аңдатпа. Мақала әлемдегі «Солтүстік-Оңтүстік» мәселесін зерттеуге арналған. Авторлар дамыған индустриалды елдер арасындағы айырмашылық жарты шар және оңтүстік жарты шардың ең кедей мемлекеттері «Солтүстік-Оңтүстік» қатынастарының басты ерекшелігі, сонымен қатар автор Солтүстік-Оңтүстік геосаяси қақтығыстарды БРИКС шеңберінде қарастырады. Оның бүгінгі күнгі ахуалға ықпалы зор екенін атап көрсетеді. Солтүстік пен оңтүстік арасындағы қатынастардың әртүрлілігін арттыру, дамушы елдер аймағындағы аймақтық интеграциялық процестерді кеңейту және әлеуетті аймақтық көшбасшылардың позициясын нығайту мәселелері мақаланың өзектілігін көрсететіні даусыз.

XXI ғасырда халықаралық қатынастар жүйесін қалыптастыру әлемдік қоғамдастық мүшелерінің жаһандық өзара тәуелділігімен айқындалуда. Елдер арасындағы олардың даму деңгейіне байланысты айырмашылықтар жақын болашақта сақталады. Көптеген қолайсыз елдердің сақталуының салдарын азайту мүмкін болмаса да, соңғы онжылдықтардағы тенденциялар әлемнің дамыған және аз дамыған бөліктері арасындағы қатынастар жаһандық қарама-қайшылықтың жаңа осіне айнала алмайтындығы туралы мақаланың әдіснамасында және талқылауында толық көрсетілген.

Тірек сөздер: үшінші әлем, Брандт сызығы, БРИКС, ғаламдық солтүстік, ғаламдық оңтүстік, «85 әлем».

Негізгі ережелер

Бүгінгі таңда халықаралық қатынастарды біздің заманымыздың белгісіне айналған жаһандану процестерінсіз елестету мүмкін емес. Жаһанданудың жағымсыз салдарының бірі «Ғаламдық оңтүстік - ғаламдық солтүстік» процесінің дамуы мен тереңдеуі болып табылады, оның аясында Солтүстік пен Оңтүстік елдері арасындағы алшақтық артып келеді. Тарихқа жүгінсек, Ұлы географиялық ашылулардан бері дамып келе жатқан елдерде экономикасы дамыған елдердің араласуы негізінде, яғни отарлау негізінде қалыптасқанын көруге болады. Бұл процесс, сөзсіз, өз ізін қалдыра отырып, одан әрі қалыптасуына әсер етті, сондықтан дамушы елдерге өз дамуында неғұрлым табысты елдерді реттеу, көмек және қолдау қажет, өйткені олар басқалар таңдап алған жол бойынша өмір сүруге және дамуға үйреніп қалған. Бұл Оңтүстік елдерінің қазіргі дәрменсіздігінің себептерінің бірі, олар ұзақ уақыт

тәуелсіздікке ие болғанына қарамастан, әлемдік сахнада өз дауыстарына ие және өздерінің сыртқы және ішкі саясатын басқарады. Көптеген зерттеушілер Оңтүстіктің қазіргі жағдайға өзі кінәлі деп санайды – «олар бастапқыда кедей болғандықтан кедей болып қала береді».

Өкінішке орай, «үшінші әлем» елдерінің кедейлену тенденциясы айқын көрінеді және Солтүстік-Оңтүстік «ынтымақтастықтың» салдары бірқатар проблемаларға айналуға:

- экономикалық жағдайдың әлсіреуі;
- дамыған мемлекеттерге тәуелділік, сыртқы қарыздың өсуі;
- дамыған елдерге мәжбүрлі көші-қонның өсу қарқыны;
- экономикалық тұрақсыздық салдарынан туындаған азаматтық соғыс;
- медициналық көмек көрсету деңгейінің төмендігі немесе мүлдем болмауы жұқпалы аурулардың таралуы;
- азаматтарды білім алу құқығынан айыру және т.б.

Кіріспе

Қазіргі әлемдік саясат ғаламдану процесінің қарқынды жүруімен, геосаяси ахуалдың күрделенуімен, тарихи-саяси қайшылықтармен, экономикалық дағдарыстармен, терроризм мен экстремизмнің кең таралуы сияқты халықаралық қауіпсіздікке төнетін қауіп-қатерлердің көбеюімен ерекшеленіп отыр. Қазақстанның ХХІ ғасырдағы тыныс-тіршілігі мен тұрақты дамуы, ұзақ мерзімді мемлекеттік стратегияларын жүзеге асыруы осындай проблемаларды үнемі ескеріп отыруды талап етеді. Әсіресе, ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету ерекше маңызға ие. Ұлттық мүдделерді жүзеге асырылмаса, ұлттық қауіпсіздік қамтамасыз етілмесе кез-келген мемлекет жойылып кетері сөзсіз. «Мәңгілік ел» боламыз десек, ұлттық қауіпсіздігімізді қамтамасыз ету мәселесі ешқашан күн тәртібінен түспеуі тиіс.

Жалпы алғанда, бастапқыда бұл ұғым көбінесе «батыс» немесе «кеңестік» блоктарға кірмеген елдердің жиынтығын білдіреді [1]. Бұл ұғым көп жағдайда қосылмау қозғалысымен тығыз байланысты дамыды, оның мүшелері өздерінің «бөлінбейтіндігін» және қырғи қабақ соғысы кезінде басқа жатпайтындығын жариялады. Алайда, қазіргі уақытта "үшінші әлем" санаты көбірек саяси емес экономикалық коннотация болып саналады деп айтсақта болады [2]. Бұл ретте ГФР экс-канцлері В.Брандттың 1980 жылы Халықаралық даму мәселелері жөніндегі Тәуелсіз комиссиясына (Independent Commission on International Development Issues) дайындаған баяндамасын атап өткен жөн. Баяндама жаһандық экономикалық проблемаларды неғұрлым жан-жақты қарастырып және сол проблемаларды шешуге бағытталған еді. Комиссия мүшелері сол атаудағы сызық идеясын ұсынды (Брандт сызығы), оған сәйкес жетекші рөл экономикалық көрсеткіштерге берілді.

Материалдар мен әдістерді сипаттау

Мұндай идея әлемнің әр түрлі елдердің ЖІӨ деңгейі бойынша экономикалық бай «солтүстікке» (немесе Сингер нақтылағандай, «солтүстік-батыс») және аз гүлденген «оңтүстікке» бөлінуінің көрнекі көрінісі болып табылады [3]. Брандт сызығы бойынша бұл солтүстік және Орталық Американың солтүстігінде, Африка мен Таяу Шығыстың солтүстігінде, Қытай мен Моңғолиядан солтүстікке қарай көтеріліп, бірақ оңтүстікке, Австралия мен Жаңа Зеландияның оңтүстігіне түсетін солтүстік ендіктің шамамен 30 ° айналасындағы сызық болды. Сызықтың солтүстігінде «бай Солтүстік», ал төменде «кедей Оңтүстік» болды. Дегенмен, Брандт сызығы қазіргі таңда өзектілігін жоғалтқанымен, бұл комиссияның басты мақсаты әртүрлі себептермен жүзеге асырылмаған жалпы мәселелерді шешу үшін «Солтүстік» пен «оңтүстік» арасындағы ынтымақтастықты орнату болатын.

Әлемнің оңтүстік аймақтарында (БҰҰ классификациясына сәйкес 140 дамушы ел) әлеуметтік өмірдің өте қиын жағдайлары, бүгінде біздің ғаламшар халқының 80% - ы өмір сүреді, ұзақ уақыт бойы үлкен алаңдаушылық тудырды. Бірақ оңтүстік аймақтардағы жалпы жағдай 10-20 жыл бұрын болған жағдайдан айтарлықтай ерекшеленеді.

Бірақ бұл оның мәнін өзгертпейді: соңғы бесжылдықтың тарихы БРИКС өзінің айналасындағы «кедей аш Оңтүстік» елдерінің альянсын «дамушы елдердің технологиялық прогрестің артықшылықтарынан пайда көруін және олардың тез қабылдануынан зардап шекпеуін қамтамасыз ету» идеясына итермелегенін көрсетеді (Йоханнесбург декларациясының 60-тармағы). Мұндай одақтың табиғи қарсыласы тек «бай майлы Солтүстік» болуы мүмкін. Яғни, өздерін «ұжымдық өркениетті батыс» деп атайтын елдер (АҚШ, Канада, Англия, ЕО және Жапония).

Нәтижелері

Американдық қаржылық трансұлттық корпорациясының «Goldman Sachs Group, Inc.» инвестициялық банкінің аға сарапшысы Джим О'Нил БРИК терминін бизнеске енгізгенінен жиырма жылға жуық уақыт өтті. Нью-Йорктегі БҰҰ Бас ассамблеясының 61-ші сессиясы аясында Ресей, Бразилия, Қытай сыртқы істер министрлерінің және Үндістанның қорғаныс министрлерінің құрамындағы алғашқы ресми кездесуден бастап, БРИК-тің халықаралық сахнада пайда болуын саяси құбылыс ретінде белгіледі. Өзінің өмір сүру кезеңінде БРИК тобы (кейінірек БРИКС) инвесторлар үшін ұсыныстар әзірлеу үшін пайдаланылатын алыпсатарлық тұжырымдамадан бастап, қазіргі заманғы және қазіргі заманғы сынақтарға барабар жауаптарды бірлесіп іздеу үшін қатысушы елдердің жаһандық басқарудың кең спектрі бойынша ұстанымдарын келісудің шын мәнінде бар көпжақты жеке аймақтық және жергілікті проблемаларды шешу платформасына айналды.

Қытай бұл мемлекеттердің бейресми бірлестігінің маңызды қатысушыларының бірі, оны мемлекет басшылығы ҚХР-дың халықаралық беделін нығайту үшін мемлекеттің сыртқы саяси стратегиясының маңызды

құрамдас бөлігі ретінде қарастырады. Екіжақты саудадағы теңгерімсіздіктен туындаған АҚШ пен Қытай арасындағы қарама-қайшылық жағдайында БРИКС-ке қатысу жаңа әлемдік тәртіптің негізіне айналуы керек жаңа геосаяси құбылыстың - «ғаламдық оңтүстіктің» шоғырлану форматына айналуға. Шынында да, егер біз «ғаламдық оңтүстіктің» Азия, Африка, Латын Америкасы және Таяу Шығыстағы дәстүрлі елдерін алсақ, онда біз әлем халқының 85 пайызын және дүниежүзілік экономикалық өндірістің жартысынан көбін көреміз.

Ұлттық қауіпсіздік - елдің дамуына аса қажет стратегиялық шарт. Осыған байланысты, саясаттанушы мамандардың ұлттық қауіпсіздік саласы туралы жан-жақты білімі болуы қажет:

- ұлттық қауіпсіздіктің теориялық негіздерін, оның негізгі түрлерін білуі тиіс;
- әлемдік жалпыадамзаттық қауіпсіздік проблемалары туралы кешенді білім (экологиялық, демографиялық, ядролық қауіпсіздік, экономикалық, ақпараттық, соғыс және бейбітшілік мәселелері т.б.);
 - ғаламдық қауіпсіздік және ондағы Қазақстанның алатын орны мен рөлін;
 - Қазақстан Республикасының геосаяси және геостратегиялық жағдайының ерекшеліктерін;
 - әлемдегі әскери-саяси жағдайдың өзгеруі мен Қазақстанның әскери қауіпсіздігінің жай-жапсарын;
 - ғаламдық, аймақтық және ұжымдық қауіпсіздікті құру мен нығайтудың жүйелерін;
 - экономикалық қауіпсіздіктің ерекшеліктерін, Қазақстан Республикасының геэкономикалық мүдделерін, экономикалық саясаты мен қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселелерін;
 - Қазақстан мүше интеграциялық бірлестіктердің проблемаларын;
 - ақпараттық қауіпсіздік пен Қазақстанның ақпараттық кеңістік қауіпсіздігін қамтамасыз ету бағытындағы саясатын;
 - көпұлтты Қазақстандағы ұлтаралық қатынастардағы тұрақтылықты, қоғамдық келісім мен саяси қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелерін;
 - Қазақстанның экологиялық қауіпсіздігі мен экологиялық проблемалары туралы;
 - еліміздің демографиялық қауіпсіздігіне төнетін қауіп-қатерлер жайлы;
 - халықаралық терроризммен күрес, экстремизмнің алдын алу мен оған қарсы күрес салаларындағы Қазақстанның рөлі т.б. мәселелерді білуі тиіс.

Талқылау

Таяу Шығыстағы және Солтүстік Африкадағы бірнеше мемлекет осы «85 әлемінің» болашағында маңызды рөл атқарады, әсіресе Сауд Арабиясы Азияға шикі мұнайды негізгі жеткізуші ретінде және БАӘ, өзінің өркендеген ауасы арқылы Азияны, Африка мен Таяу Шығысты байланыстыратын өмірлік маңызды байланыстырушы мемлекет.

Біздің әлемнің болашағын түсіну үшін оны басқаратын кейбір терең құрылымдық тенденцияларды түсіну өте маңызды. Біріншісі, әрине, демография болады. Осы тұрғыдан алып қарағанда, Батыс әлемі азшылық ғана емес, шыныменде аз.

Осы 85 әлемде соңғы екі онжылдықта үш трансформациялық үрдіс орын алды: жылдам урбанизация, бұрын-соңды болмаған байланыс және орта таптың көтерілуі. Латын Америкасынан Африкаға Азияға дейінгі елдер де макроэкономикалық менеджментті жақсартты және әртүрлі деңгейдегі инфрақұрылымды жетілдірді[4].

БРИКС-тің көтерілуі - оңтүстік үшін жағымды нәрсе. Геосаясаттағы БРИКС дамуы Кеңес Одағының саяси және экономикалық тәуелсіздікке қол жеткізу үшін күрескен кездегі рөлін атқаруда. Бұл «Ғаламдық солтүстіктің» бірполярлы үстемдігінің әлсіреуін білдіреді.

Елдер арасындағы олардың даму деңгейіне байланысты айырмашылықтар жақын болашақта сақталатыны сөзсіз. Бірақ бұл әлемнің басқа бөлінуін алдын-ала анықтамайды. Көптеген қолайсыз елдердің сақталуының салдарын азайту мүмкін болмаса да, соңғы онжылдықтардағы тенденциялар әлемнің дамыған және аз дамыған бөліктері арасындағы қатынастар жаһандық қарама-қайшылықтың жаңа осіне айнала алмайтындығына сендіреді.

Қорытынды

Солтүстік пен оңтүстік арасындағы қатынастардың әртүрлілігін арттыру, дамушы елдер аймағындағы аймақтық интеграциялық процестерді кеңейту және әлеуетті аймақтық көшбасшылардың позициясын нығайту ықтималдығы жоғары. Алайда ХХІ ғасырда халықаралық қатынастар жүйесін қалыптастыру негізінен саралау процестерімен емес, әлемдік қоғамдастық мүшелерінің жаһандық өзара тәуелділігімен айқындалатын болады.

Қорыта айтсақ, үшінші мыңжылдықтың басындағы әлем шынымен бөлінеді, бірақ шығыс - батыс немесе Солтүстік - Оңтүстік емес, жаһандану процестеріне қатысатын аймақтар мен бұл процеске қатыса алмағандар немесе ілесе алмағандар деп атап айтса болады.

ӘДЕБИЕТ

[1] Clapham C. Third world politics: An introduction. Routledge, 2002.

[2] Solarz M.W. North-South, Commemorating the First Brandt Report: searching for the contemporary spatial picture of the global rift. Third World Quarterly, 2012, vol. 33, no. 3, p. 559–569

[3] Singer H.W. The Brandt report: A 'northwestern' point of view//Third World Quarterly. 1980. Vol. 2. p. 694–700.

[4] Afshin Molavi. BRICS, the 85 World and the future of the Middle East. <https://www.arabnews.com/authors/afshin-molavi>.

[5] Дзасохов А. С. «Третий мир» и урегулирование геополитических проблем современности. - М., 1996.

REFERENCES

- [1] Clapham C. Third world politics: An introduction. Routledge, 2002.
- [2] Solarz M.W. North–South, Commemorating the First Brandt Report: searching for the contemporary spatial picture of the global rift. Third World Quarterly, 2012, vol. 33, no. 3, p. 559–569
- [3] Singer H.W. The Brandt report: A ‘northwestern’ point of view//Third World Quarterly. 1980. Vol. 2. p. 694–700.
- [4] Afshin Molavi. BRICS, the 85 World and the future of the Middle East. <https://www.arabnews.com/authors/afshin-molavi>.
- [5] Dzasokhov A. S. «Tretii mir» i uregulirovanie geopoliticheskikh problem sovremennosti. ("Third World" and the settlement of geopolitical problems of our time), M., 1996

БРИКС В КОНТЕКСТЕ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИХ КОНФЛИКТОВ «ГЛОБАЛЬНЫЙ ЮГ - ГЛОБАЛЬНЫЙ СЕВЕР»

* Муминов Н.А.¹, Ахметова Ш.К.²,

*¹PhD, Заведующий кафедры Регионоведения,

КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан,

e-mail: n.muminoff@gmail.com,

²магистр, старший преподаватель кафедры Регионоведения,

КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан,

e-mail: cholpane88@gmail.com

Аннотация. Статья посвящена изучению проблемы «Север-Юг» в мире. Авторы различают промышленно развитые страны развитого полушария и беднейшие страны южного полушария. Он подчеркивает, что это оказывает существенное влияние на текущую ситуацию. Несомненно, актуальность статьи отражают вопросы увеличения многообразия отношений между Севером и Югом, расширения региональных интеграционных процессов в регионе развивающихся стран и укрепления позиций потенциальных региональных лидеров.

Формирование системы международных отношений в XXI веке определяется глобальной взаимозависимостью членов мирового сообщества. Различия между странами в зависимости от уровня их развития сохранятся и в ближайшее время. Хотя уменьшить последствия сохранения многих неблагоприятных стран не представляется возможным, в методологии и обсуждении статьи в полной мере отражены тенденции последних десятилетий о том, что отношения между развитыми и слаборазвитыми частями мира не могут стать новой осью глобального конфликта.

Ключевые слова: третий мир, линия Брандта, БРИКС, глобальный Север, глобальный Юг, 85 мир.

"GLOBAL SOUTH - GLOBAL NORTH" GEOPOLITICAL CONFLICTS IN THE CONTEXT OF BRICS

*Muminov N.A.¹, Akhmetova Sh.K.²,

*¹PhD, Head of the Department of Regional Studies, Kazakh Ablai Khan UIR&WL, Almaty, Kazakhstan, e-mail: n.muminoff@gmail.com,

²Master's degree, Senior lecturer of the Department of Regional Studies,

Kazakh Ablai Khan UIR&WL, Almaty, Kazakhstan, e-mail:

cholpane88@gmail.com

Annotation. The article is devoted to the study of the problem of "North-South" in the world. Authors gives the difference between the developed industrial countries of the hemisphere and the poorest states of the Southern hemisphere is the main feature of the North-South relations, in addition, the author examines the North-South geopolitical conflicts within the framework of the BRICS. He emphasizes that it has a significant impact on the current situation. There is no doubt that the issues of increasing the diversity of relations between the North and the South, expanding regional integration processes in the region of developing countries and strengthening the position of potential regional leaders reflect the relevance of the article.

The formation of the system of international relations in the XXI century is determined by the global interdependence of members of the world community. Differences between countries depending on their level of development will continue in the near future. Although it is not possible to reduce the consequences of the preservation of many unfavorable countries, the trends of recent decades are fully reflected in the methodology and discussion of the article that the relationship between developed and less developed parts of the world can not become a new axis of global conflict.

Keywords: third world, Brandt line, BRICS, global North, global South, 85 world.

Статья поступила 24.03.2022